

Michał Koniecko

Uniwersytet w Białymstoku
e-mail: mikon16@o2.pl

ORCID: 0000-0002-0358-1029

DOI: 10.15290/mhi.2021.20.01.04

Polsko-niemiecki pakt o nieagresji z 1934 r. – geneza i przegląd postanowień

ABSTRAKT

Jednym ze skutków zakończenia I wojny światowej (nazywanej wówczas Wielką Wojną), były znaczne przeobrażenia geopolityczne na mapie Europy. Powstało wtedy wiele nowych państw. Jednym z nich była Polska (II Rzeczpospolita). Terytorium nowo utworzonego państwa obejmowało część ziem wchodzących dotychczas w skład Niemiec, Rosji i Austro-Węgier. Przyznanie odrodzonej Rzeczpospolitej Wielkopolski oraz części Pomorza i Górnego Śląska spowodowało głęboki konflikt między Polską a Niemcami. Jednym z głównych celów polityki zagranicznej Republiki Weimarskiej było bowiem odzyskanie spornych terytoriów. Interesy obu państw były zatem sprzeczne, a jednym z przejawów złych stosunków była wojna celna. Po przejęciu władzy przez Adolfa Hitlera, Marszałek Józef Piłsudski wysunął w kierunku Francji propozycję wojny prewencyjnej, mającej odsunąć dyktatora od władzy. Był to punkt zwrotny, który doprowadził do polepszenia wzajemnych relacji i w efekcie zawarcia paktu o nieagresji. Ożywieniu uległy kontakty między obu państwami, a propaganda hitlerowska zaprzestała ataków na Polskę. Okres ocieplenia zakończył się wraz z wysunięciem pierwszych żądań terytorialnych wobec Rzeczpospolitej, w tym włączenia do III Rzeszy Wolnego Miasta Gdańska. Pogorszenie stosunków dyplomatycznych, połączone z brytyjsko-francuskimi gwarancjami militarnymi dla Polski, doprowadziły do wypowiedzenia paktu przez Niemcy w kwietniu 1939 r. Celem artykułu jest przedstawienie genezy oraz treści polsko-niemieckiego paktu o nieagresji oraz dokonanie jego analizy, zarówno pod kątem prawnym, jak i intencji stron, towarzyszących jego zawarciu.

ABSTRACT**The German-Polish Non-Aggression Pact of 1934 – Origins and Overview**

One of the effects of the end of the First World War (then known as the Great War), was a significant geopolitical transformation on the map of Europe. Many new states were established at that time. One of them was Poland (the Second Polish Republic). The territory of the newly created state included part of the lands previously belonging to Germany, Russia and Austria-Hungary. The conceding of Greater Poland and parts of Pomerania and Upper Silesia to the reborn Republic of Poland caused a deep conflict between Poland and Germany. One of the main goals of the Weimar Republic's foreign policy was to regain the disputed territories. The interests of both countries were therefore at odds, and one of the manifestations of the poor relations was the Customs War. Following Adolf Hitler's seizure of power, Marshal Józef Piłsudski proposed France a preventive war, in order to remove the dictator from power. This was a turning point that led to an improvement in mutual relations, resulting in the conclusion of a non-aggression pact. Contacts between the two countries revived, and Nazi propaganda ceased its attacks on Poland. The period of warming ended with the first territorial claims against the Republic of Poland, including the incorporation of the Free City of Danzig into the Third Reich. Deterioration of diplomatic relations, combined with British-French military guarantees for Poland, led to the declaration of the Pact by Germany in April 1939. The aim of this article is to present the genesis and content of the Polish-German non-aggression pact and to analyze it from the legal point of view, as well as from the point of view of the intentions of the parties which accompanied its conclusion.

Słowa kluczowe: roszczenia terytorialne, wojna prewencyjna, pakt o nieagresji

Key words: territorial claims, preventive war, non-aggression pact

Pierwsza wojna światowa wywołała wielki szok w społeczeństwach państw europejskich. Zasięg konfliktu, ogromne zniszczenia i śmierć milionów ludzi (żołnierzy i cywilów) na zawsze zmieniły oblicze Starego Kontynentu. Mimo tego, nie wszystkie narody poniosły jedynie (czy też w głównej mierze) straty. Na mapie Europy pojawiło się bowiem wiele nowych państw, takich jak Królestwo SHS (Serbów, Chorwatów, Słoweńców) – późniejsza Jugosławia czy Czechosłowacja. Dodatkowo, po 123 latach zaborów odrodziła się Rzeczpospolita. Mimo faktycznego uznania istnienia nowego państwa, jego granice zostały ostatecznie określone dopiero w 1923 r. W skład polskiego organizmu państwowego weszły niektóre ziemie, stanowiące dotychczas część terytorium Niemiec cesarskich. Były to Pomorze, przyznane Polsce traktatem pokojowym z Wersalu, Wielkopolska oraz część Górnego Śląska. Do przyznania młodemu

państwu przez uczestników Konferencji Pokojowej dwóch ostatnich z wymienionych terytoriów, skłoniły powstania zorganizowane przez tamtejszą polską ludność – wielkopolskie (w dniach 27 grudnia 1918 r. – 16 lutego 1919 r.) oraz trzy śląskie (17 – 24 sierpnia 1919 r., 19/20 – 25 sierpnia 1920 r. oraz 2/3 maja 1921 r. – 5 lipca 1921 r.). Takie rozwiązania, były w sposób oczywisty zgodne z interesami polskimi, jednak zapowiadały nieuchronny konflikt na linii II Rzeczpospolita-Republika Weimarska, skazując młode państwo na konfrontację z jego zachodnim sąsiadem. Ustanowienie polskiej władzy na części terenów wchodzących dotychczas w skład terytorium Rzeszy było w Niemczech powszechnie uznawane za niesprawiedliwe i nieuzasadnione. Sytuację komplikował fakt, że w granicach polskich pozostało ponad milion Niemców, którzy otrzymali wbrew swej woli obywatelstwo polskie¹.

Nic więc dziwnego, iż głównym celem niemieckiej polityki zagranicznej po 1918 r. było obalenie (rewizja) postanowień Traktatu Wersalskiego, w tym odzyskanie utraconych ziem (Wielkopolski, części Górnego Śląska, tzw. korytarza pomorskiego oraz Gdańska). Wrogość ujawniła się już w czasie wojny polsko-bolszewickiej, kiedy to niemieccy robotnicy i kolejarze blokowali transporty z bronią dla polskiego wojska². Berlin chciał więc poświęcić swego sąsiada, mimo że Armia Czerwona dążyła do połączenia się z niemieckimi rewolucjonistami. O wiele bardziej złowrogim przejawem niechęci zachodniego sąsiada, było zawarcie przez Republikę Weimarską traktatu z ZSRS. Miało to miejsce 16 kwietnia 1922 r. w Rapallo. Porozumienie to przewidywało nawiązanie wspólnych kontaktów dyplomatycznych oraz wzajemne zrzeczenie się roszczeń, w tym praw do mienia niemieckich przemysłowców znacjonalizowanego w Rosji Radzieckiej³. Efektem dwustronnych rozmów było także podpisanie tajnej konwencji wojskowej. Obejmowała ona udostępnienie sowieckich poligonów do szkolenia załóg niemieckich czołgów i samolotów. Z drugiej strony, gwarantowano z kolei pomoc w rozwoju radzieckiego przemysłu zbrojeniowego. Regułą stała się także wymiana doświadczeń kadr dowódczych Reichswehry i Armii Czerwonej⁴.

¹ Zgodnie z Pierwszym Spisem Powszechnym, przeprowadzonym w 1921 r., ludność Rzeczypospolitej Polskiej kształtowała się na poziomie 27, 2 mln ludzi, z czego, w okresie międzywojennym, według różnych szacunków, od ponad 2% do ponad 3% całej populacji, stanowiła mniejszość niemiecka. <https://www.polska1918-89.pl/spoleczenstwo-ii-Rzeczypospolitej.22.html> (14.03.2021). M. Pietrzak podaje, iż w spisie z 1921 r. narodowość niemiecką zadeklarowało 3,9 % badanych, co oznacza, że mniejszość ta liczyła 1 060 800 osób – J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, wyd. 6, Warszawa 2009, s. 498-500; Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 czerwca 1921 r. w sprawie przeprowadzenia powszechnego spisu ludności (Dz.U. 1921 nr 58, poz. 368); Zob. też M. Maciejewski, *Stosunek Adolfa Hitlera do spraw polskich od zarania nazizmu do jego upadku*, Wrocław 2014, s. 36-38.

² Więcej na ten temat zobacz na: <https://www.gdansk.pl/historia/historie-gdanskie/trudny-rok-1920,a,174460>, (22.03.2021).

³ <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/586122,Uklad-w-Rapallo-Niemcy-i-Sowieci-rozpoczynaja-wspolprace> (22.03.2021).

⁴ Ibidem.

Powyższy traktat ustanawiający militarną współpracę, był więc pośrednio wymierzony w II Rzeczpospolitą. Zarówno ZSRS, jak i Republika Weimarska, dążyły bowiem do likwidacji niepodległego państwa polskiego.

Kolejnym traktatem godzącym w integralność terytorialną i suwerenność polskiego państwa, był tzw. pakt reński (Traktaty Lokarneńskie), zawarty w szwajcarskim Locarno 16 października 1925 r. Republika Weimarska zagwarantowała wówczas nienaruszalność granicy niemiecko-francuskiej oraz niemiecko-belgijskiej, odmówiła jednak dokonania tego w stosunku do Polski i Czechosłowacji⁵. Otwierało to drogę do rewizji wschodnich granic Rzeczpospolitej w przyszłości. Rozmiaru porażki nie zmniejszył fakt, iż Francja samodzielnie udzieliła gwarancji dla granicy polsko-niemieckiej. Namiastką bezpieczeństwa było zawarcie Traktatu Arbitrażowego⁶. Przewidywał on załatwianie sporów w drodze procedur dyplomatycznych bądź poddania sprawy trybunałowi rozjemczemu lub Stałemu Trybunałowi Sprawiedliwości Międzynarodowej [był to organ Ligi Narodów – przyp. aut.]. Sygnatariusze aktu zgodzili się także na utworzenie Stałej Komisji Pojednawczej, mającej w założeniu prowadzić do polubownego załatwiania wszelkich spornych kwestii. Składać się ona miała z pięciu członków – po jednym wyznaczały strony Traktatu oraz trzech, wybranych „za obopólną zgodą”, spośród przedstawicieli państw trzecich. Osoby te powinny być różnej narodowości. Jedna z nich pełnić miała rolę przewodniczącego Komisji (art. 4 akapit 1). Dalsze przepisy regulowały procedurę i tryb postępowania przed Stałą Komisją Pojednawczą.

Wroga postawa Niemiec wobec Polski przejawiała się również poprzez wojnę celną, prowadzoną od 1925 r. Wygasły wówczas postanowienia Traktatu Wersalskiego przyznające wszystkim krajom alianckim klauzulę najwyższego uprzywilejowania w wymianie handlowej z Niemcami oraz umowa genewska z 15 maja 1922 r., zobowiązująca Niemcy do bezcłowego przyjmowania polskiego węgla przez 3 lata⁷. Konwencja genewska o Górnym Śląsku została ratyfikowana 24 maja 1922 r.⁸ Miała ona na celu utrzymanie spójności gospodarczej oraz infrastrukturalnej tego regionu po podziale pomiędzy Polskę a Niemcy. Jednym ze środków do tego prowadzących, miał być nakaz kupna węgla, pochodzącego z polskich kopalni.

⁵ Więcej na ten temat zobacz na: <https://histmag.org/Otdad-nie-ma-zwycieczcow-i-zwycieczonych-Traktat-w-Locarno-i-przyszlosc-powojennej-Europy-21285> (22.03.2021); J. Karski, *Wielkie mocarstwa wobec Polski. 1918–1945. Od Wersalu do Jałty*, Poznań 2014, s. 89–91; A. Zamoyski, *Polska. Opowieść o dziejach niezwykłego narodu. 966–2008*, Kraków 2011, s. 441.

⁶ Traktat Arbitrażowy pomiędzy Polską a Niemcami, podpisany w Londynie dnia 1 grudnia 1925 r. (Dz.U. RP nr 22, poz. 131); A. Zamoyski, op. cit., s. 441.

⁷ <https://dzieje.pl/aktualnosci/wojna-celna> (17.03.2021); J. Karski, op. cit., s. 79.

⁸ Konwencja niemiecko-polska, dotycząca Górnego Śląska, podpisana w Genewie dnia 15 maja 1922 r. (Dz.U. 1922 nr 44, poz. 371); Ustawa z dnia 24 maja 1922 r. w przedmiocie ratyfikacji konwencji niemiecko-polskiej, dotyczącej Górnego Śląska, podpisanej w Genewie dnia 15 maja 1922 r. (Dz.U. 1922 nr 44, poz. 370).

W 1931 r. Senat Wolnego Miasta Gdańska wypowiedział Rzeczpospolitej umowę, na podstawie której Gdańsk stanowił port macierzysty dla polskich okrętów wojennych. Umowa ta dawała też Polsce m.in. prawo przyjmowania obcych flot wojennych oraz określała prawa Polaków mieszkających w Gdańsku. Co więcej, nazistowskie bojówki posunęły się nawet do zaatakowania polskiego konsulatu, czym złamano prawo międzynarodowe⁹.

Wrogą reakcję Republiki Weimarskiej i ponowne żądania przyłączenia Wolnego Miasta Gdańska, wywołało także podpisanie przez Polskę paktu o nieagresji ze Związkiem Sowieckim¹⁰. W Niemczech mogło to bowiem zostać odebrane jako umowa, wymierzona w Republikę Weimarską. Ponadto, nie jest wykluczone, że pakt ten wzbudził obawy o możliwość kontynuacji wspólnej polityki militarnej Niemiec z Rosją Radziecką.

Dążenia do zmiany postanowień Traktatu Wersalskiego, zarówno tych dotyczących granic niemieckich, jak i rozbrojeniowych, czy nakładających reparacje wojenne oczywiście nie zanikły, lecz zwiększyły się po przejęciu władzy przez nazistów. Wrogość wobec Polski wzmocniła się zatem znacznie po dojściu do władzy Adolfa Hitlera. Ujawnił on swoje plany wprost chociażby podczas przemówienia w Bytomiu, a więc przy samej granicy z II Rzeczpospolitą¹¹.

W odpowiedzi na te działania, Marszałek Józef Piłsudski przygotował plan wojny prewencyjnej przeciwko Niemcom, mający w założeniu odsunąć Hitlera od władzy i zagrożenie ze strony Niemiec. Były Naczelnik Państwa próbował także, bezskutecznie, przekonać Francję do udziału w ataku. Wojna prewencyjna była też reakcją na zaproponowany przez Mussoliniego latem 1933 r. tzw. pakt czterech, mający umożliwić rozwiązywanie kryzysów i sporów w sposób pokojowy, ale jednocześnie dający podstawy do rewizji granic Polski¹².

W międzyczasie, po wypowiedzeniu przez Senat Wolnego Miasta Gdańska umowy o policji portowej, Polska zdecydowała się zwiększyć załogę Westerplatte¹³.

Widmo wojny prewencyjnej wzbudziło zaniepokojenie w Niemczech, gdyż w 1933 r. (gdy pomysł ten powstał), wojsko Rzeczpospolitej mogło mieć teoretycznie szansę na odniesienie sukcesu. Sytuacja ta zmieniła się już kilka lat później. Rządzący III Rzeszą zdecydowali się wówczas na podjęcie rokowań z Polską, a Hitler złożył Piłsudskiemu pojednawcze propozycje¹⁴.

Pierwszym formalnym aktem polsko-niemieckiego odprężenia była narada pomiędzy Adolfem Hitlerem a Alfredem Wysockim, ówczesnym posłem

⁹ Ibidem, s. 11-13.

¹⁰ J. Karski, op. cit., s. 109-112; A. Zamojski, op. cit., s. 441.

¹¹ D. Baliszewski, *Polska wojna prewencyjna*, „Historia. Uważam Rze” 2018, nr 3 (72), s. 12.

¹² J. Karski, op. cit., s. 120-122; D. Baliszewski, op. cit., s. 14.

¹³ D. Baliszewski, op. cit., s. 14.

¹⁴ A. Zamojski, op. cit., s. 441; P. Łepkowski, *Wojna, której zabrakło (Od Redaktora)*, „Historia. Uważam Rze” 2018, nr 3(72); J. Karski, op. cit., s. 130.

nadzwyczajnym i ministrem pełnomocnym Rzeczypospolitej w Niemczech. Odbyła się ona w dniu 2 maja 1933 r. Polski urzędnik ukrył wcześniej w jednej ze swych wypowiedzi zarówno groźbę wojny, jak i propozycję nawiązania pokojowych stosunków. Propozycję tę kanclerz Rzeszy zaakceptował¹⁵. 8 maja tego samego roku, Józef Piłsudski przyjął wizytę niemieckiego attache wojskowego, zaś tydzień później (15 maja) gdańska komórka Narodowosocjalistycznej Niemieckiej Partii Robotniczej (NSDAP) wydała deklarację głoszącą współpracę z Rzeczypospolitą Polską. W międzyczasie, Niemcy przeprosiły za atak na konsul lat i pobicie polskiego obywatela¹⁶. 15 listopada 1933 r. odbyła się rozmowa posła (w późniejszym okresie) ambasadora polskiego w Berlinie, Józefa Lipskiego z Hitlerem, będąca wstępem do podpisania omawianej umowy międzynarodowej. Dwanaście dni później, Hans-Adolf von Moltke (mianowany w 1934 r. ambasadorem w Warszawie), przedstawił Piłsudskiemu projekt deklaracji, co zapoczątkowało negocjacje¹⁷. Ich efektem końcowym, była deklaracja o niestosowaniu przemocy, podpisana przez Józefa Lipskiego i Konstantina von Neuratha [ministra spraw zagranicznych Rzeszy – przyp. M.K.] dnia 26 stycznia 1934 r.

Intencje Niemiec nie były jednak szczerze. Zamierzali oni jedynie uspić czujność II Rzeczypospolitej i dać sobie czas na przygotowanie się do wojny¹⁸. Przede wszystkim, Niemcy jedynie ograniczyły, lecz nie zrezygnowały z roszczeń terytorialnych. Wskazywały na to oficjalne i nieoficjalne wypowiedzi przywódców zachodniego sąsiada, w tym złożona kilka lat później propozycja przeprowadzenia eksterytorialnej autostrady¹⁹. Jako przykład, można tu podać słowa Goebbelsa, zapisane przez niego w osobistym dzienniku – „Pułkownik Beck mądry i zachowuje się normalnie. Chce się uwolnić od Francji i bardziej zbliżyć do Berlina. Z Polską można sobie poradzić”²⁰. Podstawowym celem nazistów było bowiem stworzenie niemieckiej przestrzeni życiowej na Wschodzie²¹. Wymiernym efektem osiągniętym przez kanclerza Rzeszy było także to, że mógł on utrzymywać swój wizerunek jako pokojowego polityka i jednocześnie skupić się na zbrojeniach Niemiec²².

¹⁵ D. Baliszewski, op. cit., s. 13-14.

¹⁶ Ibidem, s. 14; J. Karski, op. cit., s. 131.

¹⁷ J. Karski, op. cit., s. 131-132.

¹⁸ J. Bohler, *Najazd 1939. Niemcy przeciw Polsce*, Kraków 2011, s. 32.

¹⁹ J. Karski, op. cit., s. 228, 233, 234-236; <https://www.polskieradio.pl/39/156/A/rtykul/2442130,Deklaracja-o-nieagresji-z-Hitlerem-%E2%80%93-pakt-z-diablen-proba-obrony-niepodleglosci> (22.03.2021).

²⁰ D. Baliszewski, op. cit., s. 15.

²¹ Zobacz definicję pojęcia Lebensraum w *Encyklopedii PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Lebensraum;3931104.html> (22.03.2021); Zobacz też: http://www.sww.w.szu.pl/index.php?id=doktryny_nazizm_lebensraum (22.03.2021); J. Bohler, op. cit., s. 34.

²² J. Bohler, op. cit., s. 32.

Polska odgrywała także inną, ważną, aczkolwiek dalekosiężną rolę w polityce zagranicznej Niemiec. Jej wyrazem były kierowane w stronę Warszawy postulatory zacieśnienia kontaktów kulturalnych i „bliższe braterstwo broni”. W praktyce, oznaczało to, że według planów Hitlera, Rzeczpospolita miała połączyć się z Niemcami w ramach walki z Rosją. W oczach kanclerza, Polska miała bowiem być istotnym sojusznikiem w przyszłej wojnie z ZSRS (Związkiem Socjalistycznych Republik Sowieckich). Hitler chciał także osobiście spotkać się z Piłsudskim, aby omówić z nim niemiecką ekspansję na kraje bałtyckie oraz polską w kierunku Morza Czarnego²³.

Również w Polsce, zdawano sobie sprawę z tymczasowości zawartego układu. Przywódcy obu krajów (tj. kanclerz i Piłsudski) w rozmowach z zaufanymi ludźmi podkreślali, że przedmiotowa umowa, obowiązywać będzie tylko przez pewien okres²⁴. W założeniu kierownictwa polskiego państwa, deklaracja o nieagresji miała dać Polsce czas na przygotowanie się do wojny i zmniejszenie militarnych dysproporcji między Reichswehrą (od 1935 r. – Wehrmachtem) a Wojskiem Polskim. Piłsudski dostrzegł bowiem, że deklaracja ze strony Niemiec jest grą na zwłokę i zlecił opracowanie potencjału militarnego Niemiec i Rosji. Zapewnił więc krajowi czasowy spokój, umożliwiając jego wewnętrzną konsolidację. W opinii Marszałka, mentalność Niemców pod rządami nazistów bardzo się zmieniła. W związku z tym, prognozował on, że ocieplenie wzajemnych stosunków potrwa nie więcej niż cztery lata²⁵.

Ponadto, zawarcie paktu było dla Piłsudskiego dopełnieniem polityki różnych odległości w stosunkach z Niemcami i ZSRR (w 1932 r. zawarto bowiem analogiczny pakt polsko-sowiecki)²⁶.

Politycznym następcą Marszałka został minister spraw zagranicznych, płk Józef Beck. Cechowała go jednak pewnego rodzaju naiwność, gdyż wierzył, że osiągnięte porozumienie jest trwałe, ostateczne i niezmienne. Beck nie zdawał sobie także sprawy z tego, że dla przywódcy Niemiec, pozytywne stosunki z Polską to nie cel ostateczny, lecz jedynie środek prowadzący do realizacji długofalowych planów podboju. Beck błędnie przyjął zatem, iż odprężenie jest częścią dziedzictwa Piłsudskiego²⁷. Tymczasem Marszałek, już 12 kwietnia 1934 r. (a więc niecałe trzy miesiące po podpisaniu deklaracji) powiedział: „Zawarliśmy te dwa pakt [z Niemcami i z Rosją] siedzimy na dwu stołkach – to nie może trwać długo. Musimy się zdecydować, z którego powinniśmy spaść najpierw

²³ A. Zamojski, op. cit., s. 441; J. Karski, op. cit., s. 11, 218-228, 232, 234.

²⁴ J. Bohler, op. cit., s. 32.

²⁵ J. Karski, op. cit., s. 134-135; J. Bohler, op. cit., s. 32.

²⁶ Ibidem, s. 32; J. Karski, op. cit., s. 190; <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/244213>. Deklaracja-o-nieagresji-z-Hitlerem-%E2%80%93-pakt-z-diablem-proba-obrony-niepodleglosci (22.03.2021); <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/1184610>, Pakt-o-nieagresji-z-ZSRR (22.03.2021).

²⁷ J. Karski, op. cit., s. 236-237, 239-243.

i kiedy”²⁸. Jak zostało już wskazane, Niemcy jedynie odłożyli roszczenia terytorialne w czasie, czego zresztą nie ukrywali.

Mimo tego, Beck uznał, że żądania Niemiec postawione w 1939 r. są raczej próbą nerwów niż zapowiedzią realnej wojny. Kierując się tym przekonaniem, początkowo był on przeciwny jakiegokolwiek polsko-brytyjskiemu, jawnemu oraz oficjalnemu sojuszowi, który wskazywałby na zmianę stosunku Polski do Niemiec. W jego opinii, taki krok zamykałby definitywnie drogę do pożądanego porozumienia²⁹.

Mając na uwadze wszystkie powyższe okoliczności, a zwłaszcza to, że obie strony zdawały sobie sprawę z tymczasowości zawartego paktu, nie może dziwić, że omawianej umowie nadano najniższą rangę wśród umów międzynarodowych. Formę taką, zamiast traktatu formalnego i precyzyjnego, zaproponowało Ministerstwo Spraw Zagranicznych Niemiec³⁰. Deklaracja o nieagresji, nie rozstrzygała kwestii będących najbardziej spornymi w relacjach polsko-niemieckich, a więc sporów terytorialnych, regulując w zasadzie (poza powstrzymaniem się od agresji), kwestie drugorzędne. Rozwiązanie najważniejszych problemów zostało jedynie odwleczone w czasie. Z perspektywy Niemiec, nie zamykała więc ona drogi do odzyskania utraconych ziem³¹. W związku z tym, stosunki polsko-niemieckie, mimo niewątpliwiej poprawy wzajemnych relacji na wielu płaszczyznach, miały w istocie charakter pozorny i bardziej oficjalny.

Nie mniej ciekawie niż geneza i okoliczności towarzyszące podpisaniu deklaracji o nieagresji, prezentuje się treść tej umowy. Deklaracja ta, jak wskazuje jej nazwa, zawierała w dużej mierze postanowienia bardzo ogólne, można wręcz zaryzykować stwierdzenie, że kurtuazyjne. Przede wszystkim stwierdzono, iż oba państwa wychodzą z założenia, że utrzymanie i utrwalenie stałego pokoju pomiędzy nimi stanowi istotny warunek dla powszechnego pokoju w Europie. Ponadto, zadeklarowano oparcie wzajemnych stosunków na Pakcie Paryskim z dnia 27 sierpnia 1928 r. (Pakcie Brianda-Kelloga) i uczestnictwo w nim oraz dookreślenie zastosowania wyrażonych w nim zasad. Deklaracja i stworzona przez nią gwarancja pokoju, miała służyć poszukiwaniu rozwiązań opartych na słusznym i sprawiedliwym wyrównaniu obustronnych interesów politycznych, gospodarczych i kulturalnych. Zasięg oddziaływania paktu został więc zakreślony bardzo szeroko, nie został on jednak skonkretyzowany.

Oficjalnym celem paktu były owocny rozwój stosunków sąsiedzkich i ugruntowanie dobrego sąsiedzkiego pożycia. Miało to przynieść korzyści Polsce, Niemcom i innym narodom Europy. Zgodnie z deklaracją, nie dotyczyła

²⁸ Cyt. za J. Karski, op. cit., s. 239.

²⁹ J. Karski, op. cit., s. 202- 203.

³⁰ Ibidem, s. 133.

³¹ Ibidem, s. 133.

ona zagadnień, które, zgodnie z prawem międzynarodowym, należą wyłącznie do spraw wewnętrznych jednego z obu państw³². Deklaracja wprowadzała więc w ten sposób zakaz ingerencji stron umowy w wewnętrzne sprawy drugiego z układających się państw, zgodnie z zasadą nieinterwencji. Zasada ta, będąca jedną z podstawowych dla prawa międzynarodowego, obejmuje m.in. zakaz ingerencji militarnej lub wysuwania gróźb użycia takiego środka, niewywieranie nacisków politycznych i gospodarczych, zmierzających do podporządkowania sobie innego państwa oraz zakaz udzielania pomocy organizacjom i osobom, prowadzącym działalność, mającą na celu obalenie władzy lub ustroju suwerennego państwa, w tym stosującym metody terrorystyczne³³. Ponadto, deklaracja o niestosowaniu przemocy, wprowadzała obowiązek bezpośredniego porozumiewania się Polski i Niemiec w zakresie wszystkich zagadnień, dotyczących ich wzajemnych stosunków. Kwestie sporne miały być rozstrzygane w drodze bezpośrednich rokowań, a gdyby nie było to możliwe – we wzajemnym porozumieniu przy pomocy innych sposobów pokojowych, w tym stosując metody postępowania przewidziane na taką sytuację w pozostałych, obowiązujących wzajemnie oba państwa, porozumieniach. Niedopuszczalne w żadnym przypadku było jednak stosowanie przemocy. Dokumenty ratyfikacyjne omawianej umowy miały zostać możliwie szybko wymienione w Warszawie. Pakt o nieagresji w założeniu powinien pozostać w mocy przez dziesięć lat od dnia wymiany dokumentów ratyfikacyjnych, z tym że w sytuacji, w której żaden z rządów nie wypowiedziałby go na sześć miesięcy przed upływem tego okresu, zachowałby on moc. Wówczas jednak, każdy rząd był uprawniony wypowiedzieć ją w każdym czasie z terminem sześciomiesięcznym³⁴.

Oczywistym plusem podpisania paktu było jednak odczuwalne odprężenie w relacjach polsko-niemieckich. Wzajemne stosunki po podpisaniu deklaracji uległy bowiem znaczącej poprawie. Ożywieniu uległy także kontakty kulturalne, czego wyrazem była m.in. wystawa polskiego malarstwa w Berlinie w 1935 r.³⁵ Do Polski przyjeżdżali na polowania czołowi politycy III Rzeszy, a minister Beck stał się częstym gościem Goeringa. Co nie mniej ważne, Niemcy przerwały agresywne kampanie przeciwko Polsce, kończąc oficjalnie politykę rewizjonistyczną. Trzecia Rzesza zaczęła również uznawać prawa polskie w Gdańsku, a sytuacja polskiej mniejszości w Niemczech poprawiła się. Poprawa stosunków umożliwiła bowiem podpisanie 5 listopada 1937 r. wspólnej deklaracji

32 Deklaracja między Polską a Niemcami o niestosowaniu przemocy, podpisana w Berlinie dnia 26 stycznia 1934 r. (Dz.U. 1934 nr 16, poz. 12).

33 https://prawo.uni.wroc.pl/sites/default/files/students-resources/Zasady%20prawa%20mi%C4%99dzynarodowego_0.pdf (20.03.2021).

34 Deklaracja między Polską a Niemcami o niestosowaniu przemocy, podpisana w Berlinie dnia 26 stycznia 1934 r. (Dz.U. 1934 nr 16, poz. 124).

35 <https://audiovis.nac.gov.pl/zespol/1:7230> (22.03.2021).

o mniejszościach narodowych³⁶. Być może, było to związane z planami zaangażowania Polski do podbicia Związku Sowieckiego. Ponadto, minister propagandy III Rzeszy, Joseph Goebbels, jako jeden z nielicznych cudzoziemców, został przyjęty przez polskiego Marszałka Józefa Piłsudskiego. Symbolicznym efektem poprawy wzajemnych stosunków było podniesienie rangi przedstawicielstw dyplomatycznych z poselstw na ambasady (co nastąpiło 1 listopada 1934 r.). Ponadto, polska prasa nie atakowała już przywódcy Rzeszy, a minister Beck zapewniał, że w Polsce nie odbędzie się zaplanowany zjazd organizacji żydowskich. Również w prasie niemieckiej ucichły ataki na sąsiada i żądania rewizji granic wschodnich. Władze Wolnego Miasta Gdańska nie wnosiły także do Ligi Narodów kolejnych skarg, skierowanych przeciwko polskim władzom. Z drugiej jednakże strony, w obu krajach zawieszono (co do zasady) spory polityczne i przystąpiono do rozbudowy armii i przemysłu zbrojeniowego³⁷.

Znaczenie deklaracji jest również nie do przecenienia ze względów ekonomiczno- gospodarczych. Umowa ta stała się bowiem podstawą do zakończenia wojny celnej. Odpowiedni dokument w tym zakresie został podpisany 7 marca 1934 r. w Warszawie³⁸. Zakończenie wojny celnej umożliwiło nawiązanie i ożywienie wzajemnych kontaktów handlowych. Wyrazem tego były m.in. takie kroki jak podpisanie 4 listopada 1935 r. umowy gospodarczej między Rzeczpospolitą Polską a Rzeszą Niemiecką (przedłużonej następnie m.in. umową z 20 lutego 1937 r.). Zakres tego aktu prawnego uległ nawet rozszerzeniu³⁹.

³⁶ J. Karski, op. cit., s. 133, 220, 223, 228, 234, 335; J. Bochler, op. cit., s. 33; *Deklaracje polsko-niemieckie w sprawach mniejszościowych*, „Front Zachodni” 1937, R. V, nr 9; <https://www.encyklopedia.puszca-bialowieska.eu/index.php?dzial=haslo&id=1013> (20.03.2021).

³⁷ J. Karski, op. cit., s. 133, 134; J. Bochler, op. cit., s. 34.

³⁸ Protokół handlowy między Rzeczpospolitą Polską a Rzeszą Niemiecką; treść umowy zobacz na: <http://www.ibidem.com.pl/zrodla/1918-1939/polityka-miedzynarodowa/1934-03-07-protokol-handlowy-polniem.html> (20.03.2021).

³⁹ Zobacz takie akty prawne jak: Ustawa z dnia 9 stycznia 1936 r. w sprawie ratyfikacji umowy gospodarczej między Rzeczpospolitą Polską a Rzeszą Niemiecką, podpisanej w Warszawie dnia 4 listopada 1935 r. (Dz.U. 1936 nr 5, poz.41); Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 listopada 1935 r. w sprawie tymczasowego wprowadzenia w życie postanowień umowy gospodarczej między Rzeczpospolitą Polską a Rzeszą Niemiecką, podpisanej w Warszawie dnia 4 listopada 1935 r. (Dz.U. 1935 nr 83, poz. 512); Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 8 września w sprawie tymczasowego wprowadzenia w życie postanowień porozumienia polsko-niemieckiego z dnia 18 lipca 1936 r., dotyczącego uzupełnienia umowy gospodarczej między Polską a Niemcami z dnia 4 listopada 1935 r. (Dz.U. 1936 nr 68, poz. 491); Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 30 października 1936 r. w sprawie tymczasowego wprowadzenia w życie postanowień drugiego porozumienia do umowy gospodarczej między Rzeczpospolitą Polską a Rzeszą Niemiecką z dnia 4 listopada 1935 r., podpisanego w Warszawie dnia 19 października 1936 r. (Dz.U. 1936 nr 83, poz. 572); Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 lutego 1937 r. w sprawie tymczasowego wprowadzenia w życie postanowień podpisanej w Warszawie dnia 20 lutego 1937 r. umowy między Rzeczpospolitą Polską a Rzeszą Niemiecką w sprawie przedłużenia umowy gospodarczej między Rzeczpospolitą Polską a Rzeszą Niemiecką z dnia 4 listopada 1935 r. (Dz.U. 1937 nr 14, poz. 93).

Zawarto również (2 marca 1939 r.) dodatkową umowę do umowy gospodarczej z dnia 1 lipca 1938 r.⁴⁰ Umowa gospodarcza z 1935 r., ratyfikowana w Polsce ustawą z 9 stycznia 1936 r., dotyczyła kwestii związanych z handlem międzynarodowym i transgranicznym. Zakres przedmiotowy tego aktu prawnego był stosunkowo szeroki. Objęto nim produkty rolne i przemysłowe, a więc w zasadzie wszystkie produkty działalności człowieka. Towary handlowe obu stron korzystać miały z klauzuli najwyższego uprzywilejowania w zakresie ceł i innych opłat (art. 1). Pojazdy motorowe, wytworzone w Polsce i Niemczech, miały podlegać takim samym zasadom, regulującym opłaty licencyjne i ich rejestrację (art. 4 akapit 2). Kupcy, fabrykanci i inni przemysłowcy mający prawo do prowadzenia działalności na terenie jednego z układających się państw i płacący tam podatki, mogli dokonywać zakupu towarów i zamawiać usługi na terytorium drugiego z państw. Działalność taka zwolniona była z opłat z tym związanych (art. 8 akapit 1)⁴¹.

Obraz pozytywnych stosunków umacniały media i polskie posunięcia w polityce zagranicznej, będące na rękę Niemcom⁴². Wymienić tu można przede wszystkim faktyczny udział Wojska Polskiego w rozbiórze Czechosłowacji. Sytuację pogorszyła śmierć Marszałka Piłsudskiego, którego Hitler traktował jak równorzędnego partnera; Beckiem zaś gardził⁴³.

Podpisanie polsko-niemieckiej deklaracji o niestosowaniu przemocy we wzajemnych stosunkach, odbiło się szerokim echem i wywołało skrajnie odmienne reakcje pozostałych państw europejskich. Zawarcie paktu spotkało się przede wszystkim z niedowierzaniem⁴⁴. Jego podpisanie odbyło się bowiem w niedługim czasie po przejściu władzy przez Adolfa Hitlera, który otwarcie głosił chęć obalenia postanowień Traktatu Wersalskiego. Nie dziwi zatem, iż niektóre państwa mogły uznać, iż omawiana umowa międzynarodowa obejmuje także tajne, niewyjawione opinii publicznej postanowienia. Do deklaracji polsko-niemieckiej negatywnie i sceptycznie odnoszono się we Francji, Czechosłowacji i Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich. Dwa ostatnie z wymienionych państw, uznały nawet, że Polska zawarła z Niemcami tajny pakt antyradziecki⁴⁵. Zawarcie tej umowy godziło także w propagandę państwa czechosłowackiego

⁴⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 marca 1939 r. o tymczasowym wprowadzeniu w życie postanowień umowy dodatkowej do umowy gospodarczej między Rzeczypospolitą Polską a Rzeszą Niemiecką (Dz.U. 1939 nr 24, poz. 155).

⁴¹ Umowa gospodarcza między Rzeczypospolitą Polską a Rzeszą Niemiecką z dnia 4 listopada 1935 r.

⁴² J. Karski, op. cit., s. 236-237, 242-243.

⁴³ J. Bohler, op. cit., s. 32.

⁴⁴ J. Karski, op. cit., s. 133; P. Galik, *Zrozumieć przeszłość. Lata 1815–1939. Część III*, Warszawa 2014, s. 469.

⁴⁵ Ibidem s. 469; więcej na ten temat zobacz na M.K. Kamiński, *Czechosłowackie i sowieckie reakcje na polsko-niemiecką deklarację o niestosowaniu przemocy z 26 I 1934 r.*, „Dzieje Najnowsze” 2012, R. 44.

(uwikłanego z Polską w spór o Zaolzie), przedstawiającą II Rzeczpospolitą jako kraj sezonowy, skazany na pozbawienie niepodległości przez Niemcy. Francuzi twierdzili także, że zawarcie deklaracji uratowało III Rzeszę przed dyplomatyczną izolacją z powodu wycofania się z konferencji rozbrojeniowej i z Ligi Narodów⁴⁶. Pozytywnie na zawarcie paktu o nieagresji między Polską a Niemcami zareagowano natomiast w Londynie. Władze tego państwa uznały to posunięcie za początek normalizacji stosunków między oboma państwami i, co najważniejsze z brytyjskiego punktu widzenia, osłabienia wpływów francuskich w Europie⁴⁷; III Republika związana była bowiem sojuszem wojskowym z Polską (od 1921 r.) oraz Czechosłowacją. W założeniu polityków francuskich, umowy te miały okrążyć strategicznie Niemcy, a Polska i Czechosłowacja odgrywały w tym planie rolę sojuszników. Francja sachująca Niemcy z dwóch stron, posiadająca sprzymierzeńców w kontynentalnej Europie, zdobywała przez to przewagę, dającą jej pierwszorzędną pozycję wśród państw Starego Kontynentu. Tymczasem, naczelnym założeniem brytyjskiej polityki zagranicznej było od dziesięcioleci dążenie do utrzymania równowagi sił między mocarstwami.

Niestety traktat nie okazał się trwały. Został on wypowiedziany przez III Rzeszę w trakcie przemowy Hitlera w Reichstagu 28 kwietnia 1939 r. (co było wynikiem zawarcia polsko-brytyjskiego układu sojuszniczego). 30 marca, Beck przyjął bowiem brytyjskie gwarancje militarne dla Polski, a Chamberlain dzień później wygłosił na ten temat przemówienie w Izbie Gmin. 6 kwietnia wydano wspólny komunikat, zapowiadający zawarcie w najbliższym czasie formalnego traktatu o wzajemnej pomocy w razie bezpośredniego lub pośredniego zagrożenia niezawisłości. Akty te (traktat polsko-brytyjski) Hitler potraktował jako próbę okrążenia Niemiec, a działania RP jako sprzeczne z tymi zobowiązaniami⁴⁸. Pakt obowiązywał więc w czasie, gdy Niemcy postawili pod adresem Polski pierwsze żądania (styczeń i marzec 1939 r.) oraz później, aż do przyjęcia przez Rzeczpospolitą gwarancji brytyjskich oraz zawarcia w sierpniu paktu w istocie antyniemieckiego (choć nazwa Niemcy bezpośrednio tam nie padła). W konsekwencji, potwierdziły się słowa Marszałka Józefa Piłsudskiego, wypowiedziane już w 1925 r. Stwierdził on, iż „Wy tej Polski nie utrzymacie. Ta burza, która nadciąga, jest zbyt wielka”⁴⁹.

⁴⁶ J. Karski, op. cit., s. 133-134.

⁴⁷ P. Galik, op. cit., s. 469.

⁴⁸ J. Karski, op. cit., s. 203- 204, 206, 209-210; więcej na temat kulis gwarancji i porozumień brytyjsko-francusko-polskich zob. ibidem, s. 201-218, 246-253, 271-275; <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/2442130,Deklaracja-o-nieagresji-z-hitlerem-%E2%80%93-pakt-z-diabłem-proba-obrony-niepodległości> (22.03.2021).

⁴⁹ P. Łepkowski, op. cit.

Bibliografia

- Baliszewski D., *Polska wojna prewencyjna*, „Historia. Uważam Rze” 2018, nr 3 (72).
- Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M., *Historia ustroju i prawa polskiego*, wyd. 6, Warszawa 2009.
- Bohler J., *Najazd 1939. Niemcy przeciw Polsce*, Kraków 2011.
- Deklaracje polsko-niemieckie w sprawach mniejszościowych*, „Front Zachodni” 1937, R. V, nr 9.
- Galik P., *Zrozumieć przeszłość. Lata 1815–1939. Część III*, Warszawa 2014.
- Kamiński M.K., *Czechosłowackie i sowieckie reakcje na polsko-niemiecką deklarację o nie-stosowaniu przemocy z 26 I 1934 r.*, „Dzieje Najnowsze” 2012, R. 44.
- Karski J., *Wielkie mocarstwa wobec Polski. 1918–1945. Od Wersalu do Jałty*, Poznań 2014.
- Łepkowski P., *Wojna, której zabrakło (Od Redaktora)*, „Historia. Uważam Rze” 2018, nr 3 (72).
- Maciejewski M., *Stosunek Adolfa Hitlera do spraw polskich od zarania nazizmu do jego upadku*, Wrocław 2014.
- Zamojski A., *Polska. Opowieść o dziejach niezwykłego narodu. 966–2008*, Kraków 2011.

Źródła internetowe

- <https://www.polska1918-89.pl/spolecznstwo-ii-Rzeczypospolitej.22.html> (14.03.2021).
- <https://www.gdansk.pl/historia/historie-gdanskie/trudny-rok-1920,a,174460> (22.03.2021).
- <https://polskie.radio.pl/39/156/Artykul/586122,Uklad-w-Rapallo-niemcy-i-Sowieci-rozpozynaja-wspolprace> (22.03.2021).
- <https://histmag.org./Odtad-nie-ma-zwycieczow-i-zwyciezonych-Traktat-w-Locarno-i-przyszlosc-powojennej-Europy-21285> (22.03.2021).
- <https://dzieje.pl/aktualnosci/wojna-celna> (17.03.2021).
- <https://polskieradio.pl/39/156/Artykul/2442130,Deklaracja-o-nieagresji-z-Hitlerem-%E2%80%93-pakt-z-diablem-proba-obrony-niepodleglosci> (22.03.2021).
- <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Lebensraum;3931104.html> (22.03.2021).
- http://www.sww.w.szu.pl/index.php?id=doktryny_nazizm_lebensraum (22.03.2021).
- <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/1184610,Pakt-o-nieagresji-z-ZSRR> (22.03.2021).
- <https://audiovis.nac.gov.pl/zespol/1:7230> (22.03.2021).
- <https://www.encyklopedia.puszcza-bialowieska.eu/index.php?dzial=haslo&id=1013> (22.03.2021).
- https://prawo.uni.wroc.pl/sites/default/files/students-resources/Zasady%20prawa%20mi%C4%99dzynarodowego_0.pdf (22.03.2021).

<http://www.ibidem.com.pl/zrodla/1918-1939/polityka-miedzynarodowa/1934-03-07-protokol-handlowy-pol-niem.html> (20.03.2021).

Akty prawne

Deklaracja między Polską a Niemcami o niestosowaniu przemocy, podpisana w Berlinie dnia 26 stycznia 1934 r. (Dz.U. 1934 poz. 124, nr 16).

Traktat Arbitrażowy pomiędzy Polską a Niemcami, podpisany w Londynie dnia 1 grudnia 1925 r. (Dz.U. RP nr 22, poz. 131).

Konwencja niemiecko-polska, dotycząca Górnego Śląska, podpisana w Genewie dnia 15 maja 1922 r. (Dz.U. 1922 nr 44, poz. 371).

Ustawa z dnia 24 maja 1922 r. w przedmiocie ratyfikacji konwencji niemiecko-polskiej, dotyczącej Górnego Śląska, podpisanej w Genewie dnia 15 maja 1922 r. (Dz.U. 1922 nr 44, poz. 370).

Umowa gospodarcza między Rzeczypospolitą Polską a Rzeszą Niemiecką z dnia 4 listopada 1935 r.

Ustawa z dnia 9 stycznia 1936 r. w sprawie ratyfikacji umowy gospodarczej między Rzeczypospolitą Polską a Rzeszą Niemiecką, podpisanej w Warszawie dnia 4 listopada 1935 r. (Dz.U. 1936 nr 5, poz.41).

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 listopada 1935 r. w sprawie tymczasowego wprowadzenia w życie postanowień umowy gospodarczej między Rzeczypospolitą Polską a Rzeszą Niemiecką, podpisanej w Warszawie dnia 4 listopada 1935 r. (Dz.U. 1935 nr 83, poz. 512).

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 8 września w sprawie tymczasowego wprowadzenia w życie postanowień porozumienia polsko-niemieckiego z dnia 18 lipca 1936 r., dotyczącego uzupełnienia umowy gospodarczej między Polską a Niemcami z dnia 4 listopada 1935 r. (Dz.U. 1936 nr 68, poz. 491).

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 30 października 1936 r. w sprawie tymczasowego wprowadzenia w życie postanowień drugiego porozumienia do umowy gospodarczej między Rzeczypospolitą Polską a Rzeszą Niemiecką z dnia 4 listopada 1935 r., podpisanego w Warszawie dnia 19 października 1936 r. (Dz.U. 1936 nr 83, poz. 572).

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 lutego 1937 r. w sprawie tymczasowego wprowadzenia w życie postanowień podpisanej w Warszawie dnia 20 lutego 1937 r. umowy między Rzeczypospolitą Polską a Rzeszą Niemiecką w sprawie przedłużenia umowy gospodarczej między Rzeczypospolitą Polską a Rzeszą Niemiecką z dnia 4 listopada 1935 r. (Dz.U. 1937 nr 14, poz. 93).

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 marca 1939 r. o tymczasowym wprowadzeniu w życie postanowień umowy dodatkowej do umowy gospodarczej między Rzeczypospolitą Polską a Rzeszą Niemiecką (Dz.U. 1939 nr 24, poz. 155).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 czerwca 1921 r. w sprawie przeprowadzenia powszechnego spisu ludności (Dz.U. 1921 nr 58, poz. 368).

STRESZCZENIE

Odzyskanie niepodległości przez państwo polskie było nie do pogodzenia z interesami Niemiec. Ustanowienie polskiej władzy na części terenów wchodzących dotychczas w skład terytorium Rzeszy powodowało nieuchronny konflikt młodego państwa z jego zachodnim sąsiadem. Niemcy nie ograniczali się bowiem jedynie do składania deklaracji, ale podejmowali konkretne kroki w celu odebrania Polsce części jej ziem. Dobrym przykładem jest tu wojna celna, mająca w założeniach przyczynić się do destabilizacji gospodarczej odrodzonej Polski i załamania się młodej państwowości (należy przy tym uwzględnić fakt, iż Niemcy pozostawały do tego czasu jednym z głównych partnerów handlowych Polski). W wyniku tych działań, w II Rzeczypospolitej pojawił się plan wojny prewencyjnej. Niektóre jednostki wojskowe otrzymały nawet specjalne zadania, związane z przygotowaniem do niej. Niemcy, nieprzygotowane jeszcze wówczas do wojny, postanowiły zmienić oficjalne nastawienie wobec Polski. Efektem wzajemnych negocjacji było podpisanie deklaracji o nieagresji (a w późniejszym okresie także zawarcie szeregu pomniejszych umów o znaczeniu gospodarczo- ekonomicznym). Jej zawarcie spowodowało faktyczne polepszenie wzajemnych relacji. Było ono jednakże pozorne, gdyż III Rzesza nie wyrzekła się swych pretensji terytorialnych, lecz odłożyła w czasie ich realizację. Deklaracja nie okazała się jednak trwała, gdyż już kilka lat po jej zawarciu, została ona przez Niemcy wypowiedziana. Pretekstem stało się przyjęcie angielskich i francuskich gwarancji wojskowych, co w Niemczech zostało uznane za umowy wymierzone w III Rzeszę. Niedługo później, wybuchła II wojna światowa.

SUMMARY

The German-Polish Non-Aggression Pact of 1934 – Origins and Overview

The regaining of independence by the Polish state was incompatible with German interests. The establishment of Polish authority on part of the territories hitherto included in the territory of the Reich resulted in an inevitable conflict between the young state and its western neighbour. The Germans did not limit themselves to declarations, but took concrete steps to deprive Poland of part of its lands. A good example of this is the Customs War, which was intended to contribute to the economic destabilisation of the reborn Poland and the collapse of the young statehood (it should be borne in mind that until then Germany had remained one of Poland's main trading partners). As a result of these actions, a plan for preventive war emerged in the Second Republic. Some military units were even given special tasks to prepare for it. Germany, unprepared for war at that time, decided to change its official attitude towards Poland. The result of mutual negotiations was the signing of a declaration

of non-aggression (and later also a number of minor agreements of economic importance). The conclusion of this declaration resulted in a real improvement of mutual relations. It was only apparent, however, as the Third Reich did not renounce its territorial claims, but postponed their realization. However, the declaration did not turn out to be permanent, as a few years after its signing, it was denounced by Germany. The pretext was the acceptance of English and French military guarantees, which in Germany was regarded as agreements against the Third Reich. Soon after, the Second World War broke out.